

O plivníkovi.

Plivník je zlý duch, ktorý lakotne a mamonou. Kto mu zapíše svoju dušu, toho plivník ranene veľmi, čo si jej preje, takže za krátko zbohatne. Plivník sa môže veľa rôznych promeniť, jenom ne v bielu holubici, pretože v bielu holubici sa môže promeniť jej duch dobrý.

Plivníka si mohol snadno mnohý do domu doniesť. Ponejvíce ~~pro~~ deťoch ľahávalo po strániach a pasekách malé kvietky, celé zimou, so trpezlivosťou a žalostne pipalo. Ktokýmkoľvek a ~~sa~~ sa smiloval nad ubožným kvietkom a odnesol je sebou domi. Takmile sa trochu osušilo počalo deťati malé bromiádky, ktoré po chvíli sa promeniť v bromiádky žita alebo pšenice a i veľa toho. Malé to kvietko nebyl nikdo iný než plivník, kto si ho nechtel podržať musel kvietko sebrati i s bromiádkami a doniesť na to miesto kde je byl nalezol. Kto byl lakotný, ten si kvietko ponechal a tomu sa majetek náramne množil. Měl všechno bojnout, se všim štěstí, ale byl velmi ducha zapravn. Musel mu každý den od každého jídla uchováti něco do třetice, na tři tři více polívky, tři buchty, tři brambory a t. d. Vše přicházel si plivník pro věc i rovnou do trouby. Když hospodář zapomenul nebo zúmyslně mu nechtel nic uchováti, metil se plivník tím, že stavení zapálil. V noci létával do stodoly a když neel obilí byl celý rozčarovaný a rozpalený, létal jako ohnivá žita sláma.

Řeknu

NOVĚ OBJEVENÝ RUKOPIS BOŽENY ČAPKOVÉ

Věra Thořová (ed.)

Etnologický ústav AV ČR Praha

A newly found manuskript of Božena Čapková

Abstract: An edition of three tales and seven legendary stories from the Úpice region, that Božena Čapková (1866 – 1924) collected over one hundred years ago and that was lost in the estates of Čeněk Zibrt.

Keywords: tales; legendary stories; Čapková, Božena

Při vyslovení jména Boženy Čapkové (1866–1924), matky bratří Čapků, vybaví se každému folkloristovi známá sběratelka podkrkonošského folkloru na přelomu 19. a 20. století. Připomeňme, že se narodila v Hronově jako dcera koňského handlíře a obchodníka s obilím, později mlynáře Antonína Novotného. V osmnácti letech se provdala za lázeňského lékaře MUDr. Antonína Čapka (1855–1929) do Malých Svatoňovic, s nímž se později – v roce 1890 – spolu se třemi dětmi (Helenou, Josefem a Karlem) přestěhovala do nově postaveného domu v nedaleké Úpici, kde její muž získal místo praktického lékaře. V době čilého národopisného ruchu v souvislosti s přípravami na Národopisnou výstavu československou v Praze roku 1895, který zasáhl také Podkrkonoší, a v době, kdy byl v Úpici v roce 1892 založen za předsednictví MUDr. Antonína Čapka národopisný odbor s cílem sbírat pro výstavu v terénu výtvoř hmotné i duchovní lidové kultury, zapojila se do sběratelské činnosti za podpory svého muže i Božena Čapková. Sbírala především lidové písně, jejichž notový záznam svěřila hudebně erudovanému úpickému učiteli Karlu Kořízkovi (1858–1939). Jedná se celkem o 262 písní. Při své sběratelské činnosti se Božena Čapková neomezovala pouze na písně a říkadla, ale zajímala se také o ostatní druhy podkrkonošského folkloru. Memoárová literatura z pera jejich dětí – dceřry Heleny (Čapková 1986: 230n.) a synů Josefa (Čapek 1985: 229–230) a Karla

(Čapek 1960: 76) – se zmiňuje o sbírání pověstí, pohádek, pověr, úsloví a pořekadel. Čeněk Zibrť v *Českém lidu* otiskl osmnáct jejích autentických vyprávění o vodníkovi s titulem „Lidové pověsti o vodníkovi“ (Čapková 1896). Ve skutečnosti však nejde o pověsti, ale – nazváno dnešní terminologií – o pověrečné povídky.

Božena Čapková spolu s Karlem Kořízkem se v roce 1907 zapojila i do další sběratelské akce nazvané Lidová píseň v Rakousku, kdy byl v roce 1906 založen Pracovní výbor pro lidovou píseň v Čechách za předsednictví Otakara Hostinského (Čapková – Kořízek 2002: 17). Jeho výsledkem je 113 písňových záznamů zaslaných oběma sběrateli Otakarovi Hostinskému do Prahy. Originál rukopisu písní z obou sběratelských aktivit, který dohromady čítá 375 písní a několik desítek říkadel, je dnes uložen v rukopisných fondech Etnologického ústavu AV ČR v Praze. V roce 2002 vyšla tiskem jejich edice (Čapková – Kořízek 2002). Ze samostatné sběratelčiny činnosti pocházejí záznamy podkrkonošské lidové stravy, jejíž názvy s vysvětlivkami publikoval Otakar Hostinský v *Českém lidu* pod titulem „Názvy z lidové kuchyně české postní“ (Hostinský 1911). Pátrání po ostatních, v literatuře často zmiňovaných, folklorních žánrech ze sběratelské činnosti Boženy Čapkové bylo bezvýsledné. Tyto záznamy se nenacházely ani v odborné literatuře, ani v rukopisných fondech regionálních muzeí, například úpického či svatoňovického, ani v Etnologickém ústavu AV ČR (dále jen EÚ AV ČR) či v archivu Akademie věd České republiky. Teprve nedávno – zcela náhodně – jsem objevila dosud neznámý rukopis Boženy Čapkové v pozůstalosti Čenka Zibrťa deponované v Památníku národního písemnictví ve Starých Hradech u Jičína, který obsahoval dosud nepublikovaný folklorní materiál ze sběratelské činnosti Boženy Čapkové.¹ Kromě sedmi písní obsažených již v rukopise uloženém v EÚ AV ČR jsou zde dvě dosud neznámé svatební písně s nápěvem určené k čepení nevěsty – *Ach, mé milé družičky... a Ctná holubičko, kdes byla...* (Thořová 2002). Za zmínku dále stojí „Žertovné kázání o králi Ječmínkovi“, zvaní na pohřeb, zvaní kmotrů ke křtu,² zažehňávání „ústřelí“ (= úporné bolesti hlavy), úbytí (tuberkulóza), posměšky,³ rčení, přezdívký, pověry (velikonoční, vánoční, svatodušní, svatební, hospodářské,

¹ Památník národního písemnictví Praha, Staré Hrady, Čeněk Zibrť, Pověry a pověsti, inv. č. 145, p. č. 74/94, sg. 2511; Směs z Úpicka, inv. č. 3011, p. č. 230/50 (zápisy lidových zvyků, písní, říkadel aj.).

² „Chodí bába obyčejně se slovy: N. N. (jméno rodičů dítěte) vás vzkazují pozdravovat, abyste se za ně nestyděli a jejich dítěti při křtu svatém kmotrovstvím posloužili.“

³ Např. mlsnému děvčeti se posmívají: „U Jirásků na rohu/mají děvče z tvarohu/, kudy chodí, tudy spí/, kde co najde, všechno sní!“

při narození, v průběhu dětství – celkem devět listů), lidové léčení, „prostonárodní názvy pokrmů“ (až na jedinou výjimku – „úkrop“ – byly publikovány v *Českém lidu* v roce 1911), poznámky k dobovému oblečení, popis velikonočních zvyků⁴ a dětská hra na Činčerovo jelito (varianta známé hry Chodí Pešek okolo):

*Nosím, nosím
Činčerovo jelito,
nepovím na koho:
Na pana vrabce,
co dělá křapce,
vrabec leze na horu,
tahá bábu za nohu,
bába se mu vysmekla
a vrabec spad' do bahna.*

(„Udělá se ze šátku tlusté jelito, tím se při každém slově každému z dětí uhodí do zad, na koho padne při posledním slově rána, je Činčerovo jelito a vyplácí zase ostatní.“)

O matčiných zápisech pověstí se několikrát zmiňuje dcera Helena Čapková ve své vzpomínkové knize *Moji milí bratři*: „úspěšná shánčlivost tatínkova nakazila i maminku. Pustila se do sbírání starých krajových *pověstí* a písní“ (Čapková 1986: 157). Údajně Božena Čapková pověsti spolu s písněmi odeslala do Prahy na Národopisnou výstavu v roce 1895: „Vznikla tak krasopisně psaná a parádně svázaná velká kniha asi s dvěma sty šedesáti nápěvy a texty a řadou *pověstí*, vyprávěných maminkou stručně a přec křišťálově čistým slohem. Byla

⁴ „Na Květnou neděli, když se přinesou z kostela svěcené kočičky, má každý člen rodiny tři kočičky spolknouti, aby nedostal bolení krku. Do pole se nastrkají svěcené kočičky, do každého kousku tři větvičky, aby nepřišlo krupobití. Ostatní zbylé kočičky se zastrkají za obrazy, aby bylo požehnání v domě. – Z polena, kterým se na Zelený čtvrtek Jidáš páčil, se udělá křížek a zastrčí do pole – chrání též před krupobitím. Na Zelený čtvrtek se mají tři kousky chleba mazaného medem hoditi do studně, aby byla voda ve studni dobrá a zdravá. – Na Velký pátek se mají peřiny vyvěsit ven, aby se v nich celý rok blechy nedržely. Světnice se má ten den vymést sněhem, aby se žádný hmyz nedržel. Tak též i dřevěné nádoby se má čistě vydrhnout, aby se do něho červi nedali. – Na Velikonoční neděli se jídají natvrdo vařená vejce. Každé vejce jedí dohromady dvě až tři osoby. Kdo bloudí nebo má hřešiti, nechť si vzpomene, s kým jedl na Velikonoce vejce a přijde na pravou cestu. – Na Velikonoční pondělí má hospodyně prvnímu koledníku beze slova vzíti dynovačku a vyšlehati jí dobytek ve chlévě, aby nestřečkoval a by jej mouchy neštípaly.“

hotova včas a profesorem Zíbrtem zařazena mezi exponáty“ (ibid. 126). Syn Josef Čapek oceňuje v matčiných textech jejich lidovou řeč: „zůstává v jejím sepsání něco z té pěkné, volné, plastické lidové řeči, která pak později, abychom to také trochu lidově řekli, Karlu Čapkovi tak udělala“ (Čapek 1985: 232). Údaje Heleny Čapkové jsou zřejmě nepřesné. „Parádně svázaná velká kniha“ s písněmi a „řadou pověstí“, která je uložena v rukopisných fondech EÚ AV ČR, totiž obsahuje pouze písně a říkadla, nikoli pověsti. Ty pravděpodobně poslala Božena Čapková do Prahy odděleně na volných listech. Monotematická vyprávění o vodnících Čeněk Zíbrt otiskl, jak již bylo řečeno, v *Českém lidu* v roce 1896, přičemž jejich originál se nedochoval. Kromě nich v Zíbrtově redakčním stole patrně čekaly na své otištění další pověsti a povídky ze záznamů Boženy Čapkové, k čemuž však již z neznámých důvodů nedošlo. Zbytek záznamů pak Čapková poslala do redakce *Českého lidu* až během svého pražského pobytu, jak se o tom zmiňuje v nedatovaném dopise (pravděpodobně z let 1907–1910) Čenku Zíbrtovi: „Slovný pane profesore! Nevím, budete-li se už na mě pamatovati. V roce 1895–96 poslala jsem Vám příspěvek o ‚Vodníku‘, který jste také ihned v Českém lidu uveřejnil. Nyní při rovnání knihovny našla jsem z té doby ještě nějaké zapsané pověry a pověsti, jež si Vám dovoluji doručiti. Hodí-li se Vám z toho něco, budu ráda, že moje práce nebyla nadarmo. Račte mně laskavě lístkem oznámiti, račte-li něco z toho pro Český lid upotřebiti. V opačném případě si poznámky u Vás v redakci nebo bytu dovolím vyzvednouti. V hluboké úctě Božena Čapková, choť lékaře, Praha III, Říční ul. 11.“⁵

K publikování těchto pověstí a pověrečných povídek v *Českém lidu*, ve které Čapková doufala, se již šéfredaktor Zíbrt nedostal a veškerý materiál tak zůstal nevyužit. V Zíbrtově pozůstalosti se nacházejí tři pověsti (Čertův kopec, Zlatovršice a Poklad), jejichž děj je situován do Úpice a jejího nejbližšího okolí (Suchovršic, Zálesí, Batňovic a Malých Svatoňovic) a sedm pověrečných povídek (O hadu s korunkou, Žhavý muž, Domácí had, O můře, O plivníku, O bludičkách a Divé ženky). Stylistická obratnost, neotřelost, výraznost a půvab, s jakými dokázala tato žena bez vyššího vzdělání zachytit lidové vyprávění, jsou hodny uznání. Konečně – po více než sto letech – se objasňuje záhada „ztracených“ pověstí. Jejich zveřejněním se tak doplňuje a zároveň uzavírá obdivuhodné sběratelské dílo Boženy Čapkové.

---

⁵ Památník národního písemnictví Praha, Staré Hrady, Čeněk Zíbrt, sg. 611, p. č. 230/50.

Božena Čapková: POVĚSTI

Poklad

V Úpici od nového hřbitova směrem k řece Úpě je malá úžlabinka zvaná Dolec, o níž se vypravuje, že zde stával před dávnými časy klášter, který byl ve válce nepřátelským vojskem přepaden a zcela pobořen. Ve sklepech byly prý zakopány velké poklady, mezi jiným též dvanáct stříbrných apoštolů as na sáh vysokých. Poklad ten se prý podnes tam nachází. Místo je označeno kupou drobného kamení a vedle je malá studánka.

Zlatovršice

V obci Suchovršicích u Úpice, která se dříve jmenovala Zlatovršicemi, dobývalo se na pravém břehu Úpy v příkré stráni, v níž dosud chodba podzemní na několik kroků je průchodnou, zlato. Kovkopové při dobrém výdělku velice zbujněli a scházeli se často ke hrám v karty na místě, jež až podnes podrželo jméno Karbanka. Poněvadž hýřivost zbujných kovkopů samému Pánu Bohu se přičila, vymizelo v rudách bohaté zlato a Zlatovršice při nastalém všeobecném ochuzení přišly na sucho a nazvány Suchovršicemi.

Čertův kopec

Mezi rovnými poli, mezi Batňovicemi a Malými Svatoňovicemi nalézá se pahorek rozměrů podélných, velmi pravidelných, ne nepodobných obrovské mohyly. O pahorku tom vypravuje se následující: Jednou se čert velice rozzlobil na malou vesničku Zálesí a umínil si, že ji do rána zasype. Po slunce východu měl už být nazpět v pekle, a proto – chtěl-li Zálesí potrestati, bylo mu velice si popílití. Vzal někde kopec a letěl s ním k Zálesí pln radosti, jak se Zálesákům pomstí. Když už byl za Batňovicemi, zakokrhal v Batňovicích náhle kohout a čert musel honem kopec hoditi na zem a letěti do pekla. Od té doby říká se tomu kopci Čertův kopec.

Božena Čapková: POVĚREČNÉ POVÍDKY

O hadu s korunkou

Hadí měli svého krále, kterého slepě poslouchali. Když byl král v nebezpečí, bylo mu jen zapískati a v malé chvílce bylo velké množství hadů na místě a bránili svého krále. Obyčejně nepříteli k smrti uštípali. Král hadů měl krásnou zlatou korunku na hlavě, vykládanou samými drahými kameny. Komu se poštěstilo dostat takovou hadí korunku, dosáhl velikého bohatství, důstojenství a moci. Bylo to však neobyčejně obtížné dostat takovou korunku. Jen velice pobožný a spravedlivý člověk mohl se o to pokusit. Obyčejně muselo být při tom obřadu přítomno více osob a prosba o korunku musela být vykonána velice pobožně a s obezřetností až úzkostlivou. Místo, kam si prosebníci museli kleknout, muselo být svěcenou křídou označeno a třikrátovou vodou vysvěceno, na zem položen čistý bílý šátek, od poctivé nevěsty tkaný a před východem slunce bílený. Prosebníci kleknou do kruhu a modlí se evangelium sv. Jana, potom Zdrávas, Královno a prosbu: Hade, hade, hade, ty jsi král nade všemi hady, jsme-li toho zasloužili, polož korunu mezi námi. Had se v kruhu stočí do kolečka a čeká. Když zařikávání je skončeno, položí had korunku na šátek a odpláží se. Jakmile se had své korunky zbaví, musí zahynouti.

Jednou šli dva vandrovníci přes jednu stráň, kde se had s korunkou na slunci vyhříval. Jeden z vandrovníků slyšel vždy, že had odevzdá korunku tomu, kdo jej umí zařikati, a chtěl to zkusit. Druh jej všemožně varoval a upozorňoval, že kdo se při zařikávání zmýlí, toho že hadi k smrti uštípou. První si to ale nedal rozmluvit a pokusil se o to zařikávání. Druh vida, že kamaráda od jeho úmyslu neodvrátí, vylezl na smrk a odtamtud pozoroval, co se bude dít. Kamarád se odvážně chystal k dílu. Jak se začal modlit, had se svinul do kotouče, hlavu vztyčil a upřeně se na zařikávače zadíval. Ten celý se zmátl, začal se po celém těle chvěti, slova nesrozumitelná ze sebe vyrážeti, až konečně nemohl z místa. Vtom král hadů zapískal a v malé chvíli bylo tu množství hadů, kteří jak na povel na vandrovníka se vrhli a v krátké hodině zbyla z něho jen hromádka kostí.

Jeden generál byl poslán do cizí země s poselstvím. Na zpáteční cestě bylo mu jeti skrze jednu paseku. Na slunci blíže kamene viděl vyhřívacího se hada s krásnou zlatou korunkou na hlavě. Leskla se na slunci velice a generál si myslel, že ani jeho král takovou nemá. Uchystal si bílý šátek a jeda kolem hada,

rychlým pohybem ruky šátkem korunu uchopiv, rychle pryč uháněl. Had zapískal a v okamžiku bylo zde množství hadů, kteří se jali jenerála pronásledovat. Ten však zběsile ujížděl. U stanice, kde měl dostat čerstvého koně, klesl pod ním únavou kůň. Rychle skočil na druhého, a když ten únavou klesal, skočil na třetího. Potrhal takto v malé chvíli tři koně, jak byl nucen před hady utíkat. Před branou, kde panovník bydlel, teprve ustali hadi ve svém pronásledování. Jenerál dojeda šťastně domů, odevzdal svému panovníku korunku. Ten pak ve všech bojích šťastných vítězství dosáhl a mnoho cizích zemí si podmanil, takže byl nejmocnější ze všech panovníků.

Žhavý muž

Po jedné špatné blátivé silnici jel jednou forman s těžkým nákladem. Najednou se mu kola zabořila do bláta a nemohl nijak vyjeti. Když koně a sebe již dost natrmácel, vzdychl si: „Kdyby tu byl žhavý muž, ten by mi jistě pomoh’.“ Jak to dořekl, byl najednou žhavý muž tu, opřel se rukou o vůz a forman beze všech obtíží vyjel. Žhavý muž si sedl na vůz a zůstal tak dlouho seděti, dokud forman nevyjel na dobrou cestu. Tam skočil z vozu dolů. Forman to zpozoroval a zvolal za ním: „Pozdrav tě za to Pánbůh!“ Žhavý muž odpověděl: „Na tohle slovo jsem čekal dvě stě let“ a zmizel.

V Olešnici u Červeného Kostelce chodíval prý po jistém poli žhavý muž. Hledal tam poklad, který později byl tam nalezen.

Domáci had

V mnohých staveních bývá prý had a žába. Je to jako hospodář a hospodyně. Zabije-li někdo toho hada nebo žábu, hospodář nebo hospodyně do roka zemřou. Také prý bývá kolčava v staveních. Jaké barvy je, takové barvy dobytku se v tom hospodářství dobře dařívá. Domáci hadi rádi pijí kravské mléko a zdržují se nejvíce v chlévech pod dlahami. Přinášejí domů štěstí.

V jednom stavení též měli domáciho hada, který velice rád pil mléko. Vždy při dojení mu dávala děvečka do misky mléko, had se připlazil, mléko ještě teplé vypil a zalezl do díry. Také se v tom statku vše dobře dařilo, krávy hodně dojily proto, že domáci hada opatrovali a jemu neublížili.

Divé ženky

Dříve bývaly v lesích divoké ženky, večer vždy na palouku zpívaly a tančily. Divoké ženky samy děti mítí nesměly a často šestinedělkám malé děti, když k nim přistupu měly, ukradly, do lesa zanesly a vychovaly.

U jednoho sedláka sloužila děvečka, která slehla ve chlévě. Jednou nucena byla z chléva odejít a děťátko doma samotné zanechat. Vrátivši se v malé chvíli, viděla divokou ženku, jak se z chléva vyřítila, děťátko nesouc na rukou, a divě k lesu pádila. I spustila pokřik, zvolala chasu, všichni se rozběhli do lesa, křížem krážem jej prohledali, ale ničeho nenalezli. Po děťátku jako by se zem slehla, vícekrát je nikdo nespatriil.

U vsi Olešnice u Červeného Kostelce též bývaly divoké ženky. V jednom dole tančily a zpívaly, ještě dodnes se tam říká Ženský důl. Jedna chalupnice měla dvě malé holčičky, jednu čtyřletou a druhou jeden měsíc starou. Starší holčička měla svou mladší sestřičku moc ráda. Jednou nechtěla se večer modlit, matka ji napomínala, ale když tvrdohlávka nechtěla poslechnout, vzala děťátko v peřince, odšoupla malé okénko, vystrčila děťátko oknem ven a volala: „Bubáči, pojď a vem si holčičku!“ U okna stála jedna žena a matka myslela, že to kmotřička k ní jde na přástvu, dítě jí do rukou vložila.

Žena dítě vzala a odešla. Za malou chvíli přišla kmotřička na přástvu. Koukla se na postel a povídá: „Kdepak máte maličku?“ Matka mrknoucí na ni, odpověděla: „Mařenka se nechtěla modlit, tak jsem děťátko dala bubáku.“ Kmotřičce to bylo divné, kam dítě schovala, ale nechtěla se blíže dotazovat. Když Mařenka usnula, ptala se matka sousedky, je-li malička tichá. Kmotřička celá udivená povídá, že neví, že děcko neviděla. Matka se ulekla a tvrdila, že přece před chvílí byla kmotřička u okna, ona že jí děťátko oknem podala, tak je vzala do náručí a odešla. Kmotřička se bránila, to že ona nebyla, to že musel být někdo jiný. Hledali všude ve vsi u známých, dítě nebylo nikde nalezeno. Bylo hádáno, že nikdo jiný to nebyl než lesní ženka, která dítě od matky vzala a do lesa odnesla. Když šli lidé kolem Ženského dolu, slyšeli tam plakat malé dítě, nikdo se tam však neodvážil, protože se lidé divých žen nesmírně báli.

Když děvčata pásávala krávy, brala s sebou len, aby sobě příze napřádala. Když si při předení zpívala, přišla jim divá žena ku pomoci a přadla místo nich. Když pak doma dvě vřetánka motala, namotala mnoho příze. Stalo-li se a ony při přádle zaklely, zamotala se jim příze tolik, že to všecko musely zahodit. Jedna děvečka též brala s sebou len na pole, k ní též chodívala lesní ženka

a pomáhala jí přisti. Když se nedostavila, zavolala děvčata na ni a ona přišla pomoci. Jednou jí povídala, ať už více nevolá, že víckrát nepřijde. A také děvečka marně volávala, ženku víc nespatriła. Od té doby, co nastalo o křížových dnech procesí do pole, divých žen není k spatření.

O můře

Někteří lidé mívají velké trápení s můrou. Jak usnou, dostanou škaředé sny o zlodějích nebo vrazích, kteří je honí, aby je zavraždili. Chtějí křičeti, nemohou však ze sebe zvuku vypraviti, ba ani dýchat. Na prsou jim leží ohromná tíže a dýchají, jako by je někdo rdousil. Kdyby se sebe více namáhali, nemohou tíži ze sebe svrhnouti, až se zpotí a konečně i celí ustrašení a třesoucí se probudí. Nejlépe je zavolat křestním jménem, tu tíže a úzkostlivost okamžitě zmizí, zůstane jen těžká únava celého těla. Lid říká, to že přišla můra. Můra je prý duše člověka, jemuž usouzeno v noci krev vypíjeti. Někdy bývá můrou i dobytče. Takový člověk morous má srostlé obočí a plíživou chůzi. Někdy ve bdění slyší a cítí ten, jehož můra často obtěžuje, něco neviditelného skrze skulinu u okna nebo dveří se protahovati a potichu po světnici se plížit. V tom okamžiku však již ztrácí vědomí a brání se ze všech sil té tíži a úzkosti, jež naň dolehla.

Na jednoho sedláka též často chodívala můra a velice jej trápila. Jedné noci zase se dostavila, ne však tak ztěžka jako jindá, takže sedlák mohl sebou trochu hnouti. Přitom, jak se bránil, přišlo mu stéblo do ruky, které přerhl. Ráno přišel do maštale a našel krásné mladé hříbě zdechlé a jako na polovic přeržené na slámě ležeti.

Jeden švec míval též veliké potíže s můrou. Nevěděl si už živé rady, a ať dělal, co dělal, přicházela můra dál každičkou noc. Báł se už do postele lehnouti a zůstal seděti na verpánku řka, že si jenom trochu podříme, a prosil tovaryše, aby dali pozor, až na něj zase přijde můra, by jej hnedle vzbudili. Jak začal mistr dřímat, viděl jeden z tovaryšů stéblo slámy klíčovou dirkou do světnice se táhnouti a mistrovi na prsa uléhati. Vzal honem nůžky a milé stéblo přestříhl. Druhý den ráno našel jistý soused svoji ženu na posteli mrtvou. Kolem těla v pase měla úzký krvavý pruh, tak jako ostrými nůžkami by byla přestříhnutá. Od té doby měl švec od můry pokoj.

Na malé děti také ráda můra chodívá. Jak to matka zpozoruje, má vždy volati: „Můro, vem si svý a nech mně mý!“ Když matka dítě odstaví a ještě se nad ním slituje a vezme jej znovu k prsu, stane se z takového dítěte člověk

můra. Když přijde na člověka můra, má se jí rychle něco přislíbiti, buď krajíc chleba nebo hrnek kaše, cokoliv. Můra nemá pokoje a musí si ráno pro slíbené dojít. Obyčejně prý přijde nějaká osoba, i někdy neznámá, a beze slova postaví se u dveří a čeká na přislíbené. Jak to obdrží, odejde bez pozdravu a dá nějaký čas pokoj.

Někdo dává si proti můře pod hlavu jednu sekyru ostrím ven a pod postel jednu ostrím do světnice. Nebo dvě březová košťata pod postelí křížem přeložená nebo koště zavřené mezi dveřmi. Též se udělá z hadru bába a pověsí se ke dveřím, přičemž se říká: „Já tě, můro, věším!“ Můra se pak bojí do toho stavení chodit.

O plivníku

Plivník je zlý duch sloužící lakotě a mamonu. Kdo mu zapíše svoji duši, toho plivník zaneše vším, co si jen přeje, takže zakrátko zbohatne. Plivník se může ve všelicos proměnit, jenom ne v bílou holubici, poněvadž v bílou holubici se může proměnit jen duch dobrý. Plivníka si mohl snadno mnohý do domu donést. Ponejvíce po deštích běhávalo po stráních a pasekách malé kuřátko celé mokré, zimou se třesoucí, a žalostně pípalo. Kolemjdoucí se smiloval nad ubohým kuřátkem a odnesl je s sebou domů. Jakmile se trochu osušilo, počalo dělat malé hromádky, které se po chvíli proměnily v hromádky žita nebo pšenice a i ve zlato. Malé to kuřátko nebyl nikdo jiný než plivník. Kdo si ho nechtěl podržeti, musel kuřátko sebrati i s hromádkami a donést na to místo, kde je byl nalezl. Kdo byl lakotný, ten si kuřátko ponechal a tomu se majetek náramně množil. Měl všeho hojnost a ve všem štěstí, ale byl zlému duchu zapsán. Musel mu každý den od každého jídla uschovati všeho do třetice, například tři lžice polévky, tři buchty, tři brambory a tak dále. Večer přicházel si plivník pro večeri a rovnou do trouby. Když hospodář zapomenul nebo zúmýslně mu nechtěl nic uschovati, mstil se plivník tím, že stavení zapálil. V noci létával do stodoly a když nesl obilí, byl celý rozžhavený a rozpálený, letěl jako ohnivá šita slámy.

Jeden mladík na poli oral. Když dooral a jel nazpět domů, viděl na stráni malé kuřátko celé mokré a tetelící se zimou. Bylo mu kuřátka líto, vzal je pod kabát a donesl domů. Doma je dal s kabátem pod lavici, nikomu nic neříkal a šel spát. Ráno při snídani zpod stolu začne něco pípat: „Pí, pí!“ a za chvílku zase: „Pí, pí!“ Žádného kuřátka doma neměli, a proto se všichni ohlíželi, co to. Vtom zase: „Pí, pí!“ Dědeček vstane a jde pod lavici se podívat, kde našel malé

kuřátko a vedle něho tři hromádky obilí. Ptal se, kdo to kuřátko domů přinesl. Mladík odpověděl, že on, že je našel na stráni. Bylo mu ho velice líto, a proto vzal kuřátko s sebou. Dědeček poručil, aby hnedle kuřátko vzal, odnesl na totéž místo, odkud je byl vzal, i s těmi hromádkami, ale aby jediného zrnečka zde nenechal. Je to prý plivník – zlý duch. Mladík doslova dědečka uposlechl. Však nastojte – druhý den při snídani zase bylo kuřátko tady. Dědeček povídá: „To’s, chlapče, to kuřátko nedal na totéž místo, máš je zase zde, hned s tím zase se všim běž a dej si pozor, ať to pravé místo najdeš, sice se kuřátka nezbavíš.“ Mladík vzal kuřátko a udělal všecko, jak byl dědeček nařídil, a vrátil se domů ne docela bezstarostně. Však třetího dne zase bylo kuřátko zde. Všechen pln strachu, že se kuře nezbuďe, nesl milý mladík kuře už potřetí do stráně, celou cestu se nábožně modle. Po dlouhém hledání se mu přece podařilo naléztí pravé místo, kde kuře postavil a domů se odebral. Tentokrát se už plivník nevrátil.

V jedné nedaleké vesnici měli v jedné chalupě též plivníka. Chalupník byl velmi lakotný a mrzutý člověk. Měl mnoho peněz a obilí tolik, že mu až červovatělo. Nikoho cizího však do chalupy nepustil, aby se lidé nedozvěděli, že má plivníka. Měl zvláštní komůrku pevně zavřenou, kam nosíval plivníkovi jídlo. Do té komůrky ani vlastní ženu nepustil. Obilí na půdě měl znamenáné, samé čáry a znamínka po něm nadělal. Po jeho smrti ujal se cizí člověk chalupy, který nevěda nic o plivníku, nic mu jísti nedával, načež ten ze zlosti chalupu zapálil.

O bludičkách

Na některých zvláště bažinatých místech mihotají se v noci z místa na místo zvláštní světélka. Jsou to prý bludičky. Bludičky jsou snad dušičky malých dítek nekřtěňátek. Také prý to jsou duše sebevrahů, kteří bez svatě zpovědi sešli ze světa. Vypráví se, že bludičky mnoho lidí vlákaly do močálů a bažin, kde tito, stále za světýlkem se pachtíce, uvízli a únavou bídně zahynuli. Někdy jen z cesty zavedou a zbloudilého trošku pošramotí.

Jednou pozdě v noci šel jeden soused z města domů. Byla veliká tma. Najednou octlo se před ním světýlko. I byl rád, že se hezky dostane domů se světýlkem, a kráčel statně vpřed, ani nepozoruje, že světýlko odbočilo stranou a že jde po nerovné půdě. Vtom se ocitl v jakési mokřině, milého souseda to povalil a začne se všech stran kopati a tlouci. Byl to světloňoš, který souseda povalil a notně potloukl. Ráno jej našli kolemjdoucí v bažině celého zmláceného a polomrtvého ležeti.

V Olešnici, v tak zvaném Ženském dole, byly též bludičky. Jednou časně ráno za tmy šel tamtudy jeden sedlák na roráty. Když přišel k mokřině, viděl skákati několik bludiček kolem jednoho místa. Najednou slyší odtamtud hlasité volání o pomoc. Přijda blíže, poznal, že někdo stojí v rybníce a hlasitě nařiká. Dodal si odvahy a křikl na neznámého, kdo to je a co tam dělá? Jakmile zavolal, světélka najednou zmizela. Podal do rybníka hráz a tak člověka, který v kožiše po pás ve vodě stál, vysvobodil. Byl to jeho souseď, který o hodinu dřívě na roráty šel a od bludiček do rybníka zavésti se nechal.

Věra Thořová je vědecká pracovnice Etnologického ústavu AV ČR. Věnuje se především etnomusikologii a folkloristice, studiu tradičního českého lidového folkloru, zejména písňového na Chodsku. Edičně zpracovala písňové sběry Ludvíka Kuby, Boženy Čapkové a Karla Kořízka, dále vydala například *Velíkonoční a předvelíkonoční koledy v Čechách* (Praha 2005), *Jarní obchůzkové koledy děvčat na Olomoucku a Přerovsku* (Praha 2008).

Prameny a literatura:

- Čapek, Josef. 1985. *Rodné krajiny. Výbor próz z let 1908–1939*. Ed. Tomáš Vlček. Praha: Mladá fronta.
- Čapek, Karel. 1960. *Poznámky o tvorbě*. Ed. Miroslav Halík. Praha: Československý spisovatel.
- Čapková, Božena (ed.). 1896. „Lidové pověsti o vodníkovi.“ *Český lid* 5, 1896: 73-77, 172-174.
- Čapková, Božena – Kořízek, Karel. 2002. *Lidové písně z Úpicka*. Ed. Věra Thořová. Praha: EÚ AV ČR.
- Čapková, Helena. 1986. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel.
- Thořová, Věra. 2002. „Vztah Čeňka Zíbrta k lidové písni.“ *Národopisný věstník* 19 (61), 2002: 65.